

Bogusław Śliwerski

Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0002-3875-8154

DOI <https://doi.org/10.21697/ucs.2024.33.1.07>

EDUKACJA DOMOWA JAKO JEDNA Z FORM EDUKACJI ALTERNATYWNEJ

Home education as a form of alternative education

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego eseju naukowego jest edukacja domowa jako jedna z form edukacji alternatywnej w Polsce i na świecie. Autor charakteryzuje jej istotę, uwarunkowania oraz potencjalne korzyści. Wokół zaangażowania rodziców w edukację własnego dziecka narosło wiele nieporozumień.

Słowa kluczowe: edukacja alternatywna, edukacja domowa, edukacja, prawo naturalne, nauka, samokształcenie

Abstract

The subject of this scientific essay is homeschooling as one of the forms of alternative education in Poland and around the world. The author characterizes the essence of this education, its conditions and potential benefits. There are many misunderstandings about the involvement of parents in the education of their own child.

Keywords: alternative education, home education, education, natural law, learning, self-education

Edukacja alternatywna z racji swoich źródłowych założeń jest rozwiązaniem spontanicznym, żyjącym własną wizją, organicznym podejściem do kształcenia i wychowania dzieci objętych obowiązkiem szkolnym. Jest to również podejście względnie niepodporządkowane formalnym strukturom organizacyjnym państwowego systemu szkolnego. Edukacja alternatywna najczęściej stanowi naturalną reakcją wyzwolenia przez rodziców własnego dziecka od stanu obowiązujących powszechnie w szkolnictwie ogólnodostępnym praktyk edukacyjnych. Zajęcie tego typu postawy wymaga stanowczej odwagi i przekonania o tym, czego nie chce się w edukacji własnego dziecka lub poprzez nią urzeczywistniać w ontologii jego rozwoju. W międzynarodowym słowniku pedagogicznym UNESCO przez edukację alternatywną (*alternative education*) rozumie się „ruch lub kształcenie oferujące alternatywne wobec tradycyjnego, instytucjonalnego podejście, które odrzuca koncepcję formalnego kształcenia” (za: Průcha 1994: 5). Natomiast brytyjski słownik terminów pedagogicznych alternatywnym kształceniem (*alternative schooling*) określa: „takie kształcenie szkolne, które różni się od kształcenia proponowanego przez państwo lub inne tradycyjne instytucje; szkoły alternatywne są zazwyczaj (czasami bezwzględnie) związane z radykalnymi koncepcjami kształcenia, jak np. odrzucenie formalnej podstawy programowej czy formalnych metod nauczania” (tamże: 42).

We współczesnej pedagogice uznaje się za edukację alternatywną tylko taką, która toczy się w niepublicznym szkolnictwie lub poza państwową instytucją oświatową, a więc także w środowiskach socjalizacyjnych. Musi być tutaj dodatkowo uwzględniony pedagogiczny (socjalizacyjny, dydaktyczny) wymiar oferowanej edukacji, która swoją odmiennosć gwarantuje urzeczywistnianiem nowych, niestandardowych, eksperymentalnych form, treści czy metod kształcenia, innej w odróżnieniu od powszechnie znanych i stosowanych koncepcji czy strategii podejścia do uczniów, nauczycieli lub rodziców.

Edukacja domowa jako jedna z alternatyw w realizacji obowiązku szkolnego

Dysponujemy w kraju bogatą literaturą naukową i popularnonaukową na temat szeroko pojmowanej edukacji alternatywnej, w tym edukacji domowej (Budajczak 2004; Głazewska 2021; Gribble 2005; Hartkamp 2017; Holt 2007; Illich 2010; Kwieciński red. 2000; Nawrot-Borowska 2011; Okoń 1997; Průcha 1994; Śliwerski 2009; 2023; 2024; Zakrzewscy red. 2009). Edukacja domowa jako alternatywna, aby mogła zaistnieć, musi najpierw spełnić warunek negatywny poprzez rozpoznanie w obszarze rzeczywistości oświatowej tego, z czym rodzice dziecka nie zamierzają się utożsamiać, i to uwzględnić w organizowanej przez siebie działalności dydaktyczno-wychowawczej i socjalizacyjnej. Pojawia się wówczas, gdy obowiązujące w szkolnictwie powszechnym rozwiązania nie sprzyjają realizacji kluczowego dla rodziców danego dziecka dobra etyczności, a wręcz odwrotnie – obawiają się jego naruszania czy wręcz wchodzenia w konflikt z niepożądanym przez nich systemem wartości. Mają świadomość tego, że faktycznie obowiązujące w ogólnodostępnych szkołach praktyki edukacyjne sprzyjają celom dokładnie przeciwnym, a więc pod hasłem rozwoju uczniów go blokują, pod hasłem kształcenia – oduczają, pod hasłem moralności – demoralizują, chcąc uczyć jednego – *de facto* uczą czegoś zupełnie innego, a tym samym niszczą autonomiczną chęć dziecka do uczenia się (Kwieciński 1992: 49). Jest to edukacja, która „(...) nieustannie zderza się z siłami dnia – z brakiem zapotrzebowania na mądrość i etyczność ze strony otoczenia społecznego – a często też do nich dołącza” (Maliszewski 2021: 12), a więc troszczy się o autentyczny rozwój dziecka w realnej trosce o włączanie go w kulturę, a nie wydziedziczenie z niej, w której jest miejsce także dla słabości, kruchości, niepełnosprawności, dla chorób, lęków, obaw, poczucia niepewności czy braku siły.

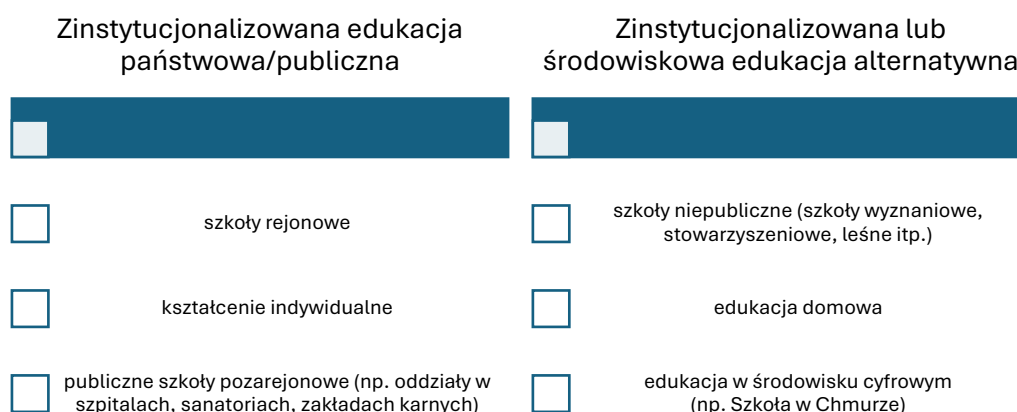
Istotą edukacji alternatywnej, której część stanowi w tym przypadku także edukacja domowa, jest zapewnienie dziecku możliwości uczenia się i samowychowania, ze względu zarówno na obowiązek szkolny, jak i potrzeby rozwoju psychofizycznego dziecka, opartych na wzorcach pozytywnych. Te zaś mogą mieć w tle antagonistyczny charakter, jeśli są generowane przeciwko określonej treści, wartościom czy strukturze powszechnej edukacji. Niezależnie od tego jest to edukacja koegzystencjalna z racji istnienia obok tego, co oferuje młodym pokoleniom władza państwowa i samorządowa. Edukacja alternatywna bywa ucieczką części pokolenia dzieci i młodzieży szkolnej od jej rzeczywistości systemowej na skutek przejmowania oferty edukacyjnej przez podmioty rynkowego biznesu oświatowego w środowisku cyfrowym, który podjął już w III Rzeczypospolitej próbę dokonania w ustroju szkolnym lub wobec niego oczekiwanych zmian dydaktycznych i psychospołecznych (Śliwerski, Paluch 2021). Cechuje ją pluralizm kształcenia, także w edukacji domowej. Istnieją bowiem jej zróżnicowane rozwiązania ustrojowe i organizacyjne:

1. Nauczanie indywidualne dzieci dotkniętych niepełnosprawnością czy długotrwałą chorobą w ich domach przez nauczycieli ich szkoły rejonowej. To ustrojowe rozwiązanie nie ma charakteru alternatywnej edukacji domowej. Z tego też powodu nie będzie ono przedmiotem niniejszych analiz. Podobnie jak nie jest alternatywną edukacją domową uczęszczanie dziecka na korepetycje do domu korepetytora.
2. Edukacja domowa dziecka, którego rodzice zarejestrowali w szkole rejonowej lub innej realizacji obowiązku szkolnego bez powinności uczęszczania do niej i uczestniczenia w zajęciach dydaktyczno-opiekuńczych i wychowawczych. To rodzice przejmują powinność realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego przez ich dziecko w warunkach stanowionych przez nich samych. Zgodnie z ustawą – Prawo oświatowe są jedynie zobowiązani do tego, by ich dziecko złożyło stosowne egzaminy na koniec roku szkolnego adekwatnie do jego rocznika i obowiązującego go *curriculum*.
3. Edukacja domowa z wsparciem organizacyjnym i programowo-metodycznym rodziców i ich dziecka przez firmę oświatową typu Szkoła w Chmurze czy inny podmiot gospodarczy w środowisku cyfrowym.

Jak pisze autorytet naukowy w zakresie edukacji domowej Marek Budajczak (2020: 11): „Edukacja domowa, bo tak nazywa się owo względnie nowe »zjawisko« edukacyjne, a ściślej bardzo dynamiczny w kilku krajach ruch społeczny, ufundowany na niezależnych przedsięwzięciach pojedynczych rodzin, w których rodzice, powodowani troską o edukacyjny los własnych dzieci, przyjmują na siebie odpowiedzialność za ich kształcenie, wychowywanie i uspołecznienie (choć to ostatnie jest wymiarem poprzedniej kategorii),

przejmując tę odpowiedzialność od państwa, jako samozobligowanego wobec prawa krajowego i międzynarodowego gwaranta prawa do edukacji i strażnika obowiązku jej spełniania, od państwa ucieleśnionego w jego funkcjonariuszach”.

Homeschooling nie jest niepożądanym w społeczeństwie wiedzy „zjawiskiem”, ale pełnoprawnym, także w sensie pedagogicznym i społecznym, alternatywnym zaangażowaniem się rodziców czy prawnych opiekunów dziecka w realizację przez nie obowiązku szkolnego w warunkach descholaryzacyjnych, odszkolnionych, a więc pozbawionych instytucjonalnego wpływu zarówno wykształconych i zatrudnionych w szkołach nauczycieli, administracji szkolnej, jak i założonego i ukrytego programu kształcenia oraz wychowania w tym środowisku. Tak rozumiana edukacja domowa utożsamiana jest ze stylem życia (Głazewska 2021).

Schemat 1. Typologia szkolnictwa w III Rzeczypospolitej ze względu na podmiot realizujący proces uczenia się

Źródło: opracowanie własne.

W środowisku akademickiej pedagogiki nie prowadzi się empirycznych badań edukacji domowej, co przyznaje M. Budajczak (2021). Trudno bowiem za takie uznać podawane przez autorów rozpraw o tej edukacji informacje o liczbie dzieci w wieku obowiązku szkolnego, których rodzice nie posyłają do szkół publicznych czy niepublicznych, skoro mają od 1991 r. prawo do ich kształcenia w środowisku domowym (Chmurzyńska 2022; Mazurek 2020). Pedagodzy skoncentrowali się przede wszystkim na informowaniu opinii publicznej i rodziców o prawnej możliwości oraz stopniu jej rozwoju i o doświadczeniach homeschoolersów w innych krajach (Budajczak 2004, 2012, 2020; Nawrot-Borowska 2011; Śliwerski 2009). Socjologowie prowadzili natomiast badania empiryczne wizerunku rodziców i rodzin edukujących domowo (Lendzion, Wołk 2023).

Nie ma jednej formy, jakiejś uniwersalnej edukacji domowej wobec edukacji tak zindywidualizowanej (Holt 1974, 2007; Kasper, Kasperová 2008; Szybiak, Fijałkowski red. 2010). Zawsze będą pojawiały się rodziny, które zaproponują inne rozwiązania, inne sposoby realizacji treści programowych, formy, prawa czy środki ich urzeczywistniania. W istocie każdy rodzaj pedagogii domowej może być alternatywą dla innej pedagogii. Edukacja „inaczej” nie powinna tu oznaczać „lepiej”, choć może mieć charakter wyzwania przekornego, prowokującego, poszukującego lub wdrażającego już w życie odmienne od istniejących ofert sposoby wspierania dziecka w jego rozwoju i procesie uczenia się. Warunkiem obecności którejkolwiek z tych form edukacji domowej jest jej dopuszczalność w świetle norm obowiązującego w danym kraju prawa, które zapewnia pluralizm i tolerancję oraz programową otwartość władz państwowych na odmiennosc, różnice, antyfundamentalizm, elastyczność i spontaniczność działania obywatelskiego, rodzicielskiego czy nawet usługowego. Dzięki temu edukacja domowa staje się trwałą, dopełniającą częścią kultury współczesnej. „Wiele alternatywnych praktyk, dawniej szokujących i uznawanych za dziwactwa, po prostu się upowszechniło. Wiele problemów dostrzeganych przez nielicznych stało się oczywistością dla ogółu” (Kłóskowska red. 1991: 75).

Uczenie się zachodzi w nierozzerwalnym związku z doświadczeniem, w toku autentycznych spotkań międzyludzkich, w których nikt nie odgrywa ról, nie zakłada kolejnych masek. Każdy jest sam podmiotem swoich sukcesów i porażek, zaś swoją tożsamość odkrywa w wyniku podejmowanych decyzji, dokonywanych wyborów, wypróbowywania rzeczy, poznawania świata w działaniu, tego, co niesie z sobą świat. Każdy nowy wybór wnosi coś odmiennego do naszego doświadczenia, kształtując tożsamość człowieka. Takie podejście do edukacji ma także ogromne znaczenie w kształceniu przyszłych pedagogów, ponieważ także im powinno się stworzyć warunki do dokonywania wyborów i suwerennego kontrolowania własnego procesu uczenia się. Należy nauczyć ich tego wszystkiego, co już dawno uległo w ich własnym życiu zapomnieniu, a mianowicie zabawy, ciekawości, fantazji, entuzjazmu, energii, zaufania, nadziei i radości (Holt 1974).

Istotą edukacji domowej jest właściwy dla jej zaistnienia akt zrzucenia jarzma, akt eksterioryzacji osobistej odmowy rodziców dziecka wobec aktualnie obowiązujących rozwiązań szkolnych, który jest równoznaczny z rezygnacją z jakiegokolwiek uczestniczenia w nich ich dziecka. Rodzicom nie pozostaje nic innego, jak zaakceptować ryzyko zmian i zastanowić się nad bezsensownością kontynuowania edukacji ich dziecka w warunkach szkoły rejonowej czy niepublicznej. Edukacja nie może bowiem być środkiem do sprawowania władzy, obezwładniania czy nawet odczłowieczania osoby, lecz ma być przestrzenią wolności odpowiedzialnego uczenia się przez dziecko dla siebie, a pośrednio dla rodziców i społeczeństwa. „Jeśli wychowawca uświadamia sobie, że wychowanie opiera się na wolności jako na podstawie, że proces wychowawczy jest spotkaniem dwóch wolności, szanuje drugiego człowieka jako takiego, jako wolność. Jeśli neguje ten szacunek, neguje własne działanie, swój wpływ na drugiego człowieka, ponieważ by doprowadzić go do działania – tak aby ten akt pozostał autentycznie aktem, to znaczy by pobudzała go wolność – trzeba szanować inność i wolność drugiego człowieka” (Leveque, Best 1988: 21–22).

O stanie i uwarunkowaniach rozwoju tak rozumianej edukacji domowej napisano niewiele rozpraw, a ich autorzy podkreślają, że powodem zaistnienia tej alternatywy edukacyjnej może być odczuwany przez rodziców i ich dzieci uczęszczające do szkoły ogólnodostępnej stan pustki i głębokiej frustracji, doświadczanie przemocy rówieśniczej, duchowa próżnia czy nawet brak wiedzy i umiejętności (Kopciewicz 2011; Seichter 2020; Struck 1997). Są one najczęściej powodowane przez nauczycieli z powodu braku czasu na indywidualizację procesu kształcenia, ich niechęć czy brak właściwych kompetencji dydaktycznych. Niemożność wywiązania się przez ucznia z podstawowych obowiązków w takiej szkole, której towarzyszy poczucie bezradności, a nawet syndrom wypalenia szkolnego, staje się impulsem do jakiejś formy ucieczki. Są nią albo wagary, ucieczka w chorobę, rozwój fobii szkolnej, podjęcie próby zmiany szkoły na inną, albo w ostateczności całkowite z nią zerwanie dzięki rodzicielskiemu wsparciu i akceptacji dla tego rozwiązania. Istotne jest bowiem to, by zagwarantować dziecku pewien psychiczny komfort przywracający mu poczucie sensu uczenia się i pracy nad sobą (Bielecka-Prus red. 2018). Można zatem od siódmego roku życia dziecka, które rozpoczyna edukację szkolną, nie kierować go do podstawowej szkoły rejonowej czy niepublicznej. Powodem tego jest uwolnienie dziecka od toksycznych oddziaływań na nie niektórych nauczycieli. O tym, że w szkołach nie pracują sami pasjonaci, świadczą wyniki badań o wysokim poziomie wypalenia zawodowego części nauczycieli (Grzegorzewska 2019; Szafran, Gałęzowska 2016; Tucholska 2003).

Edukacja domowa jako alternatywna nie jest ani wyjątkową teorią, ani praktyką pedagogiczną, w tym dydaktyczną i opiekuńczo-wychowawczą. Jej sens wynika z organizowania dziecku procesu uczenia się, którego kreatorzy reprezentują zgodny z rodzicami system wartości, światopogląd. Z tego punktu widzenia ten model edukacji ma charakter kontestacji wobec kształcenia w szkolnictwie publicznym, w którym zmieniają się co kilka lat władze resortu edukacji oraz jej ideologiczne założenia. *Homeschooling* zespala zatem własną tradycję, wzmacnia prawo do niezgody na interwencje władz państwowych w formację dziecka. Wpisuje się zarazem w różnorodność i bogactwo alternatywnych ofert kształcenia i uczenia się (Holt 2007; Illich 1976, 1994, 2010; Postman 1995). Władze państwowe tracą pełną kontrolę nad tym procesem, gdyż mogą jedynie weryfikować opanowanie przez dzieci kształcone w edukacji domowej wiedzy i umiejętności, które są przedmiotem egzaminów promocyjnych i państwowych. O tym, jaki to będzie model oddziaływania na dziecko, decydują rodzice jako pierwsi oraz jedyni jego wychowawcy i nauczyciele, bez względu na to, jaki mają status społeczny, poziom wykształcenia i zasób kapitału finansowego. Z tego też powodu zastosowane

rozwiązania mogą mieć charakter zarówno ożywczy, innowacyjny, jak i całkowicie lub częściowo tradycyjny, konserwatywny.

Tabela 1. Porównanie dwóch modeli uczenia się

Edukacja państwowa/publiczna w szkolnictwie ogólnodostępnym	Edukacja domowa jako alternatywne środowisko uczenia się i samowychowania
Proces kształcenia jest standaryzowany, organizowany zgodnie z względnie stałym planem zajęć i względnie jednolitą organizacją lekcji	Plan i organizacja uczenia się w ciągu dnia, tygodnia czy miesiący jest elastyczny, dostosowany do możliwości i potrzeb rodziców oraz uwzględnia zainteresowania i potrzeby rozwojowe dziecka
Uspołecznienie na bazie prawa pozytywnego (ustawa – Prawo oświatowe, statut szkoły, regulaminy wewnętrzne)	Wychowanie i samowychowanie na podstawie prawa naturalnego
Nauczyciel ma monopol na przekazywanie uczniom wiedzy i jej interpretację	Rodzic lub pozyskana przez niego osoba jest w roli nauczyciela, doradcy, partnera, starszego, bardziej kompetentnego pedagoga
Uczeń realizuje zlecone mu zadania zgodnie z obowiązującym w placówce harmonogramem, rytmem i planem zajęć	Dziecko samo lub w uzgodnieniu z rodzicem/-ami rozstrzyga o kolejności i zakresie realizowanych zadań dydaktycznych, które wynikają z <i>curriculum</i> dla jego rocznika szkolnego
Nacisk na uczenie się na pamięć i na zewnętrzną motywację	Zachęcanie lub nacisk na odkrywanie wiedzy i wewnętrzną motywację
Koncentracja na porównywaniu uczniów i rywalizację między nimi	Koncentracja na rozwoju osobistym dziecka, współpracy z tutorem, partnerem edukacyjnym, ale także na socjalizacji w pozarodzinnym środowisku społecznym
Kształcenie odbywa się w systemie klasowo-lekcyjnym, w murach budynku szkolnego	Kształcenie jest procesem otwartym na zróżnicowane miejsca i przestrzenie do uczenia się
Formatywne lub kształtujące ocenianie osiągnięć szkolnych	Udzielanie dziecku informacji zwrotnej, wspieranie mechanizmów samokontroli i samooceny
Diagnoza funkcjonalna rozwoju uczniów	Obserwacja uczestnicząca, naturalna rozwoju dziecka
Państwowy i samorządowy nadzór nad edukacją uczniów	Autonomiczna troska rodzicielska nad dzieckiem wspierająca jego autonomię w zakresie poznawania siebie i kierowania własnym rozwojem

Źródło: opracowanie własne.

Edukacja domowa bazuje m.in. na: zastąpieniu specjalistycznego wykształcenia przez nauczycieli jako organizatorów profesjonalnie zarządzanego procesu uczenia się w szkołach, samokształceniem kierowanym przez rodziców. Bazuje ono na wzmacnianiu więzi emocjonalnej rodziców z dzieckiem, bezpośrednim rozpoznaniu jego możliwości rozwojowych, zainteresowań i potrzeb edukacyjnych. Dzięki temu mogą adekwatnie do poziomu potencjału rozwojowego i aspiracji uczenia się dziecka udostępniać mu interaktywne źródła zdobywania wiedzy via internet. Edukacja domowa kładzie silny nacisk na samokształcenie i samodyscyplinę, samokontrolę i samopoznanie oraz na wzmacnianie poczucia własnej wartości dziecka. Jest to spersonalizowane podejście do uczenia się, które bazuje na dwukierunkowej komunikacji. Dążenia nielicznej części rodziców do zapewnienia dziecku (współ-)stanowionej edukacji bierze się zatem nie tylko z „myślenia życzeniowego”, potrzeby indywidualizmu, neoromantyzmu czy eksterioryzacji postaw oporu wobec rozwiązań systemowego szkolnictwa w państwie, ale z coraz silniej odczuwanej potrzeby uniknięcia przez dziecko depersonalizujących praktyk pseudopedagogicznych. Podjęcie decyzji o wyłączeniu dziecka z edukacji szkolnej ma rekompensować braki, do których przyczynia się zinstytucjonalizowane szkolnictwo publiczne czy niepubliczne.

Edukacja domowa nie powinna zatem kojarzyć się w społeczeństwie z zaangażowaniem rodziców jedynie w odrabianie prac domowych, jak miało to miejsce w okresie pandemii Covid-19 (Omyła-Rudzka 2021),

ale organizowaniem przez nich procesu uczenia się i samowychowania dziecka w sposób niezależny od powszechnego systemu szkolnego. Oprócz naukowców są też publicyści, którzy potrafią pisać książki dla rodziców realizujących obowiązki szkolny ich dzieci w domu, by wzmocnić ich samoświadomość prawną i pedagogiczną oraz wychowawczą (Hawranek 2021). Potrzebni są polskiej edukacji translatorzy wiedzy naukowej i praktycznej pedagogiki alternatywnej połączonej z wysoką empatią społeczną i możliwością wymiany doświadczeń między edukatorami domowymi (Khan 2013).

Nieporozumieniem lub elementem walki politycznej jest przypisywanie podmiotom prowadzącym edukację domową, z różnych zresztą powodów, jednostronnie pejoratywnych ocen. Jak pisze Emilia Mazurek (2016: 96): „Tak na przykład w Polsce Ustawa o systemie oświaty z 1991 roku, wraz z nowelizacjami, pozwala rodzicom pod pewnymi warunkami realizować ideę homeschoolingu, ale zaufanie do nich jest ograniczone, bowiem są zobowiązani do:

- zawnioskowania o udzielenie pozwolenia do realizowania obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki do dyrektora szkoły, do której dziecko zostało przyjęte. Do wniosku należy dołączyć „opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, oświadczenie rodziców o zapewnieniu dziecku warunków umożliwiających realizację podstawy programowej obowiązującej na danym etapie kształcenia oraz zobowiązanie rodziców do przystępowania w każdym roku szkolnym przez dziecko spełniające obowiązek szkolny lub obowiązek nauki do rocznych egzaminów klasyfikacyjnych (...);
- uzyskania zgody dyrektora tejże szkoły na edukację domową przed lub w trakcie konkretnego roku szkolnego. Przy tym dyrektor podejmuje tę decyzję bez konkretnych wskazówek, trudno więc przewidzieć, od czego może ona zależeć oprócz złożenia prawidłowego wniosku wraz z załącznikami;
- rzeczywiste zdawanie przez dziecko/ucznia rocznych egzaminów klasyfikacyjnych z zakresu przypisanej do jego szczebla edukacji podstawy programowej, które są przeprowadzane w szkole (...), która – co należy dodać – jest dla dziecka edukowanego domowo środowiskiem zewnętrznym i obcym”.

Kontrowersje zaczynają się już na poziomie etymologicznego wyjaśniania terminu „edukacja alternatywna”. Najbardziej dręczy niektórych przymiotnik „alternatywna”, który budzi skojarzenia z czymś niepewnym, kontrkulturowym, niesprawdzonym, marginalnym, odrębnym, niekonwencjonalnym, nienaukowym. Przyczyniła się do tego niewątpliwie propaganda czasów PRL, kojarząca ten typ edukacji z działaniem antypaństwowym, czyli nielegalnym, opozycyjnym, wyrotowym, reakcyjnym, anarchistycznym itp. Jest zatem pozostałością okresu socjalistycznego w naszym kraju sytuowanie alternatywnej edukacji poza publicznym systemem oświatowym, jak miało to miejsce w czasach, kiedy każda pozapaństwowa edukacja nieposiadająca przyzwolenia władzy totalitarnej była postrzegana jako antypaństwowa, a więc już z tego powodu niepożądana. Dla tak rozumianej alternatywy nie było w społeczeństwie miejsca i politycznego przyzwolenia. Traktowano ją jako niemieszczącą się w obowiązującym ładzie społeczno-politycznym, toteż należało ją przynajmniej odizolować, jeśli nie było możliwe całkowite jej usunięcie z pola widzenia i dostępności publicznej, a tym samym wyrzucenie na śmietnik historii.

Władze zawsze mają kłopot z edukacją alternatywną, gdyż ta obiera kierunek rozwoju i oddziaływań na młode pokolenie według własnego systemu wartości, misji i projektu organizacyjno-metodycznego. To właśnie ten typ edukacji stawia pod znakiem zapytania powszechnie ustanowiony ład oświatowy, stając się swoistym wirusem oporu, niechęci czy odmiennego zaangażowania, przed którego inwazją nie da się już zaszczepić. Tymczasem dzieje oświaty, rzeczywistość edukacyjna i teorie pedagogiczne całkowicie przeczą interpretacji tego fenomenu jako zagrażającego nie tylko totalitarnej władzy. Każda próba zmiany powszechnie obowiązującego stanu rzeczy jest działalnością twórczą. Jej piętnowanie, wyszydzanie jest wyrazem bezsilności władz na rzecz utrzymania *status quo*, ładu, obowiązującej przejrzystości i jednoznaczności (Sewastianowicz 2024).

Nieporozumieniem jest zatem zobowiązanie Ministerstwa Edukacji Narodowej do ograniczania tej alternatywy edukacyjnej tylko dlatego, że szkoły systemowe tracą często bardzo zdolnych uczniów. Spychanie alternatywy na obrzeża prawomocności jej istnienia, podobnie jak sytuowanie jednej z jej form ponad pozostałymi, jest zaprzeczeniem wolności, jako podstawowemu warunkowi wszelkiej edukacji i osobistej odpowiedzialności za nią, oraz zaprzeczeniem konstytucyjnego prawa rodziców do decydowania o rozwoju i wychowaniu własnych dzieci. Inną kwestią jest zapewnienie finansowania edukacji domowej przez władze państwowe, zobowiązane do uwzględniania w subwencji oświatowej szkół, w których są zarejestrowane

dzieci uczące się w domu. Władze mają bowiem obowiązek zagwarantowania tym dzieciom możliwości przystąpienia do końcoworocznych egzaminów przedmiotowych czy egzaminów państwowych (ósmoklasisty, maturalnego). Te problemy nie są jednak przedmiotem zainteresowań pedagogiki alternatywnej, w obrębie której mieści się edukacja domowa. Odpowiedzialność za efektywność uczenia się dziecka przejmowana jest przez rodziców, ale za weryfikację jej skuteczności i wiarygodności odpowiada już dyrekcja szkoły, w której dziecko jest zarejestrowane i otrzymuje w niej odpowiednie świadectwo.

Bibliografia

- Bielecka-Prus J. (red.) (2018), *Rodzina w edukacji domowej*. Warszawa: Wydawnictwo i Księgarnia „Gotów” Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży.
- Budajczak M. (2004), *Edukacja domowa*. Gdańsk: GWP.
- Budajczak M. (2012), *O kondycji polskiej edukacji domowej jako społecznego „subimago” (albo o niebezpieczeństwach metaforyzacji)*. „Kultura-Społeczeństwo-Edukacja” 2: 53–60.
- Budajczak M. (2020), *Edukacja domowa... po latach*. Ćwiklice: Wydawnictwo Iosephicum.
- Głazewska A. (2021), *Edukacja domowa jako styl życia*. Ćwiklice: Wydawnictwo Iosephicum.
- Gribble D. (2005), *Edukacja w wolności. W poszukiwaniu idealnego systemu kształcenia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Grzegorzewska M.K. (2019), *Uwarunkowania poczucia zdrowia, stresu i wypalenia zawodowego nauczycieli a praktyczne wykorzystanie teorii zachowania autorstwa Stevana E. Hobfolla*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Hartkamp P. (2017), *Zamiast edukacji przymusowej. Apel o przestrzeganie praw dziecka w edukacji*, tłum. M. Mentel, Gliwice: Wydawnictwo Element.
- Hawranek M. (2021), *Szkoły, do których chce się chodzić. Pierwszy praktyczny przewodnik dla rodziców, którzy mają dość*. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.
- Holt J. (1974), *Freiheit ist mehr. Von den Grenzen schulischer Erziehung* („Freedom and Beyond” 1972), Aus dem Amerikanischen übersetzt von Manfred Liedtke. Ravensburg: Otto Meier Verlag.
- Holt J. (2007), *Zamiast edukacji. Warunki do uczenia się przez działanie*, tłum. D. Konowrocka, wprowadzenie B. Śliwerski. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Illich I. (1976), *Społeczeństwo bez szkoły*, Warszawa: PIW.
- Illich I. (1994), *Celebrowanie świadomości*, tłum. A. Gomola. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Illich I. (2010), *Odszkolnić społeczeństwo*, tłum. Ł. Mojsak. Warszawa: Wydawnictwo Fundacja bęc zmiana.
- Kasper T., Kasperová D. (2008), *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing.
- Khan S. (2013), *Akademia Khana. Szkoła bez granic*, tłum. M. Potulny. Poznań: Media Rodzina.
- Kłóskowska A. (red.) (1991), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*. Wrocław: Wydawnictwo „Wiedza o Kulturze”.
- Kopciwicz L. (2011), *Nauczycielskie poniżanie. Szkolna przemoc wobec dziewcząt*. Warszawa: Diffin.
- Kweciński Z. (1992), *Socjopatologia edukacji*. Warszawa: Edytor.
- Kweciński Z. (red.) (2000), *Alternatywy myślenia o dla edukacji*. Warszawa: IBE.
- Lendzion K., Wołk A. (2023), *Kto uczy dzieci w domu? Wizerunek rodziców i rodzin edukujących domowo*. „Paedagogia Christiana” 2(52): 233–258.
- Leveque R., Best F. (1988), *Filozofia edukacji* [w:] M. Debesse, G. Mialaret (red.), *Rozprawy o wychowaniu*. Warszawa: PWN.
- Maliszewski K. (2021), *O kształceniu kruchego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mazurek E. (2016), *(Nie)Zaufanie społeczne względem samodzielności edukacyjnej rodziców w homeschoolingu*. „Przegląd Pedagogiczny” 2: 88–102.
- Mazurek E. (2020), *Ewaluacja w edukacji domowej*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1(255): 65–81.
- Nawrot-Borowska M. (2011), *Nauczanie domowe na ziemiach polskich w II połowie XIX i początkach XX wieku – zapatrywania teoretyczne i praktyka*. Bydgoszcz: WN UKW.
- Okoń W. (1997), *Dziesięć szkół alternatywnych*. Warszawa: WSiP.
- Omyła-Rudzka M. (2021), *Edukacja zdalna – doświadczenia i oceny. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.
- Postman N. (1995), *Keine Götter mehr. Das Ende der Erziehung*. Berlin: Berlin Verlag.

- Průcha J. (1994), *Alternativní školy*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Seichter S. (2020), *Das „normale“ Kind. Einblicke in die Geschichte der schwarzen Pädagogik*. Weinheim Basel: Beltz Verlag.
- Struck P. (1997), *Erziehung von gestern, Schüler von heute, Schule von morgen*. München–Wien: Carl Hanser Verlag.
- Szafran J., Gałęzowska A. (2016), *Szkoła w ogniu. Refleksje o wypaleniu zawodowym nauczycieli*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Szybiak I., Fijałkowski A. (red.) (2010), *Szkoła polska od średniowiecza do XX wieku – między tradycją a innowacją*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Śliwerski B. (2009), *O pewnej okoliczności zmian prawnych dla potrzeb ruchu edukatorów domowych w Polsce* [w:] M. i P. Zakrzewscy (red.), *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”: 361–373.
- Śliwerski B. (red.) (2009), *Teoretyczne podstawy edukacji alternatywnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski B., Paluch M. (2021), *Uwolnić szkołę od systemu klasowo-lekcyjnego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski B. (2023), *Czeska edukacja i myśl społeczna. Studia i szkice pedagogiczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Śliwerski B. (2024), *Rewolucje szkolne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Tucholska S. (2003), *Wypalenie zawodowe nauczycieli*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Zakrzewscy M. i P. (red.) (2009), *Edukacja domowa w Polsce. Teoria i praktyka*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”.
- Źródła internetowe**
- Budajczak M. (2021), *Edukacja domowa to popularna i naukowa nazwa rozwiązania, która polega na tym, że dziecko nie uczęszcza do szkoły, a uczy się w sposób, w jaki organizują mu naukę rodzice*, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-m-budajczak-edukacja-domowa-to-popularna-i-naukowa-nazwa-rozwiazania-edukacyjnego-ktora-polega-na-tym-ze-dziecko-nie-uczeszcza-do-szkoly-a-uczy-sie-w-sposob-w-jaki-organizuja-mu-nauke-rodzic/> [dostęp 20.05.2021].
- Chmurzyńska J. (2022), *Tysiące dzieci wybiera edukację domową. Statystyki*, <https://domowi.edu.pl/blog/tysiace-dzieci-wybiera-edukacje-domowa-statystyki/> [dostęp 12.02.2023].
- Sewastianowicz M. (2024), *Edukacja domowa nie na życzenie i po zmianach w finansowaniu*, <https://www.prawo.pl/oswiata/finansowanie-i-zgoda-na-edukacje-domowa,524714.html?fbclid=IwAR31nQMZeZx6ZYDyihatSx9IVNzbg5LcNlpI4sdardzYshSYrqppjKiA6ps> [dostęp 7.02.2024].